

Pisna kulturna dediščina v slovenskih knjižnicah: izziv za knjižničarsko stroko in za pristojno ministrstvo

Documentary heritage in Slovenian libraries: a challenge to the library profession and to the Ministry of Culture

Eva Kodrič-Dačić

Oddano: 5. 3. 2018 – Sprejeto: 30. 8. 2018

1.02 Pregledni znanstveni članek

1.02 *Review article*

UDK 719:02(497.4)

930.85:02(497.4)

003:02(497.4)(091)

Izveleček

Namen: Namen članka je predstaviti pomanjkljivosti pri obravnavi pisne kulturne dediščine v knjižnicah. Pisna kulturna dediščina je izjemnega pomena za slovensko nacionalno identiteto in kulturo, vendar ne knjižničarska stroka ne Ministrstvo za kulturo ne posvečata ustrezne pozornosti njenemu varstvu.

Metodologija/pristop: Raziskava je obsegala pregled sodobne obravnave (identificiranja, evidentiranja in ohranjanja) pisne kulturne dediščine v knjižnicah.

Rezultati: Odsotnost konceptualnih rešitev in strategij se kaže tako v pomanjkljivih zakonskih rešitvah kot v fragmentarnih poskusih evidentiranja kulturne dediščine, v improviziranju pri uvajanju formatov popisa za posamezne vrste kulturne dediščine, nekonsistentni digitalizaciji knjižničnih fondov in ne nazadnje tudi v nezadostni skrbi za zaščito pisnih kulturnih spomenikov. Gradnja nove zgradbe nacionalne knjižnice se odmika v nejasno prihodnost, medtem ko za ustrezno hranjenje arhivskih izvodov publikacij (kulturnih spomenikov) ni zadostnih sredstev. Priprava nacionalne strategije varstva pisne kulturne dediščine v knjižnicah bi morala biti ena izmed prioritete knjižničarske stroke.

Omejitve raziskave: Raziskava predstavlja pregled stanja v letu 2017 in temelji na značilnih primerih.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Raziskava predstavlja prvi poskus celostnega pregleda obravnave pisne kulturne dediščine, ki jo hranijo slovenske knjižnice in bo omogočala sistematičen pristop k reševanju problematike, povezane z njenim varstvom.

Ključne besede: *kulturna dediščina, pisna kulturna dediščina, knjižnice, Slovenija*

Abstract

Purpose: The article aims to present shortcomings in the treatment of documentary heritage in libraries. Documentary heritage is of utmost importance for the Slovenian national identity and culture, however, neither the library profession nor the Ministry of Culture engage properly in its protection.

Methodology/approach: Study presents an overview of contemporary practices concerning identification, cataloguing and preservation of documentary heritage in Slovenian libraries.

Results: The inadequate legal solutions, fragmentary attempts to record cultural heritage, improvised cataloguing of library collections, inconsistent digitization of library collections, and insufficient protection of documentary monuments result from the lack of conceptual solutions and strategies. The construction of a new national library building is uncertain, while there are not enough funds for an appropriate storage of archival copies of publications (i. e. cultural monuments). A national strategy of the protection of documentary heritage in libraries should be one of the priorities of the library profession.

Research limitations: The survey presents an overview of the situation in 2017 and highlights only typical examples.

Originality/practical implications: The research represents the first comprehensive review on the issues of documentary heritage in Slovenian libraries and will allow a systematic approach to the issues related to its protection.

Keywords: *cultural heritage, documentary heritage, libraries, Slovenia*

1 Kulturna dediščina v novih strateških dokumentih

V prvi polovici leta 2017 so evropske institucije sprejele dokumenta, ki bosta v prihodnjih letih usmerjala politiko kulturne dediščine. Evropski strategiji kulturne dediščine za 21. stoletje, ki jo je sprejel Svet Evrope februarja 2017 (Evropska ..., 2017), je maja istega leta sledil še sklep Evropskega parlamenta in sveta o razglasitvi leta 2018 za leto evropske kulturne dediščine (Sklep ..., 2017).

Oba dokumenta poudarjata pomen dediščine za oblikovanje naše lastne identitete, ozaveščata nas o kulturni dediščini, ki nas obkroža tukaj in zdaj, o njenem pomenu za prostorski in gospodarski razvoj ter opozarjata na vključevanje vsebin

kulturne dediščine v izobraževalne kurikulumne. Predvsem strategija Sveta Evrope je zaradi svoje metodologije pravi priročnik za delo s pisno kulturno dediščino v knjižnicah.

Tretji strateški dokument, ki je bil objavljen leta 2017, je predlog nacionalnega programa za kulturo 2018–2025, ki ga je sredi leta Ministrstvo za kulturo poslalo v javno obravnavo (Nacionalni ..., 2017). Na področju knjižničarstva si v povezavi s kulturno dediščino lahko obetamo »izboljšanje pogojev za izvajanje storitev nacionalne knjižnice, ki so ključnega pomena za ohranjanje nacionalne identitete« ter »vzpostavitev celovitega registra kulturne dediščine«.

Slovenija nima strategije varstva kulturne dediščine, na katero bi se lahko knjižnice naslonile. Prav tako ni podrobnejšega načrta dejavnosti na tem področju v Sloveniji v letu 2018.¹ Javni zavodi naj bi to dejavnost opredelili v svojih letnih načrtih.

Probleme, s katerimi se srečujemo na tem področju, in morebitne rešitve je osvetlilo posvetovanje *Pis(a)na kulturna dediščina*, ki sta ga 1. decembra 2017 organizirala Osrednja knjižnica Celje in Društvo bibliotekarjev Celje (Videc, 2017). Na tem posvetovanju je avtorica članka predstavila referat, ki je bil izhodišče za ta članek. Ta prinaša prerez aktualne problematike na področju varstva pisne kulturne dediščine, opozarja na pomanjkljive zakonske rešitve, predvsem pa na neustrezno strokovno obravnavo tega gradiva v knjižnicah: na fragmentarne poskuse evidentiranja, na improviziranje pri uvajanju formatov popisa za posamezne vrste kulturne dediščine, na nekonsistentnost pri digitalizaciji knjižničnih fondov in ne nazadnje tudi na nezadostno skrb za zaščito pisnih kulturnih spomenikov.

2 Varstvo pisne kulturne dediščine

Pisno kulturno dediščino hranijo arhivi in knjižnice, pa tudi muzeji in druge institucije ter zasebniki. Med ustanovami ima posebno mesto nacionalna knjižnica, katere temeljna naloga je zbiranje in ohranjanje slovenike. Po svojih funkcijah je nacionalna knjižnica bližje arhivom in muzejem kot drugim vrstam knjižnic, katerih dejavnost je primarno namenjena kulturnim, izobraževalnim in raziskovalnim potrebam njihovih uporabnikov. Uvrščanje nacionalne knjižnice le na področje knjižnične dejavnosti in zanemarjanje njene vloge na področju varstva pisne kulturne dediščine vodi, kot se je v preteklih letih žal izkazalo, v krnjenje

¹ Izjema je .ppt prezentacija na spletni strani MK: Evropsko leto kulturne dediščine 2018 (2017).

njenih funkcij. Posledice se kažejo v slabem evidentiranju pisne kulturne dediščine, nezadostnem poznavanju in ozaveščenosti o pomenu gradiva, ki ga knjižnice hranijo, v nezadostnem zajemu aktualnega gradiva (predvsem spletnih publikacij) ter v neustreznih prostorskih pogojih, v katerih se hrani pisna kulturna dediščina oziroma slovenski kulturni spomeniki (skladišča, v katerih se hrani arhiv obveznega izvoda, občasno zalije meteorna voda), v več kot dvajsetletni sagi o gradnji NUK II in v neuresničenih načrtih ustanovitve muzeja oziroma arhiva slovenske književnosti.

Pisno kulturno dediščino v knjižnicah² predstavljajo predmeti (analogni in digitalni) z zapisanimi informacijami, ki jih prebivalci Slovenije dojemamo kot odsev in izraz svojih vrednot, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij, ki gradijo našo identiteto. To so arhivske listine in dokumenti, rokopisi, zapisi na kateremkoli nosilcu, ki so razmnoženi v kakršnikoli razmnoževalnih tehnikah, ter zbirke tega gradiva, ki so jih oblikovali posamezniki ali organizacije. Če govorimo o knjižnični kulturni dediščini, pa je treba opisanemu naboru dodati še evidence in kataloge knjižničnega gradiva, zbirk in knjižnic, ki dokumentirajo čas in provenienco fondov, medtem ko pravila vsebinskega razvrščanja gradiva odstirajo aktualno ideologijo oziroma razumevanje sveta.

Knjižnice uporabljajo knjižnično gradivo v skladu s svojim poslanstvom. Knjižnično gradivo (ki ima atribute kulturne dediščine) pridobivajo knjižnice s konkretnim namenom (izobraževalna, raziskovalna dejavnost, sprostitev in zabava ...) in ga po preteku uporabnosti tudi izločijo iz svojih fondov. Vendar večina knjižnic v svojih zbirkah ohranja vsaj nekaj gradiva, ki ga razume kot kulturno dediščino in ga trajno hrani.

V nasprotju z muzeji, ki zbirajo in ohranjajo reprezentativne primerke predmetov, ali arhivi, katerih gradivo je že v izvoru unikatno, pa lahko v knjižnicah najdemo na stotine primerkov iste naklade določenega naslova. Zato se seveda upravičeno sprašujemo, kateri fondi in kateri konkretni primerki si zaslužijo, da jih ohranimo zanamcem. Potrebujemo torej bolj natančne kriterije za identifikacijo pisne kulturne dediščine, ki naj bi jo knjižnice trajno ohranjale.

Pisna kulturna dediščina vključuje tudi objekte (na primer zbirke), ki jih ne najdemo v uveljavljenem naboru knjižničnega gradiva.³ Prav tako so za identifikacijo

² Več o tem glej Kodrič-Dačić (2012a, 2012b).

³ Zakon o knjižničarstvu v 3. členu določa, da so knjižnično gradivo »objavljeni tiskani, zvočni, slikovni, elektronski ali kako drugače tehnično izdelani zapisi, ki jih zbirajo in javnosti posredujejo knjižnice« ter rokopisi in drugo neobjavljeno gradivo, kot so tipkopisi, elektronski zapisi in podobno.

in evidentiranje objektov pisne kulturne dediščine pomembni podatki, ki jih ne najdemo na predmetu samem (na primer provenienca), zato smo negotovi pri njihovem evidentiranju. To gradivo tudi ni vključeno v register kulturne dediščine (kar predpisuje Zakon o varstvu kulturne dediščine v 9. členu), prav tako nimamo seznama kulturnih spomenikov, ki jih hranijo knjižnice (kot to predpisuje Zakon o knjižničarstvu v 5. členu). Velik problem je trajno ohranjanje tega gradiva, naj gre za analogno ali digitalno, oziroma za digitalne reprodukcije tega gradiva. Nujno je ustrezno skladiščenje, pri elektronskih publikacijah pa se temu pridružijo še stroški za vzdrževanje repozitorijev.

Zaradi rednega odpisa gradiva, ki ga večina knjižnic mora izvajati, saj je to pogoj za kakovostno zbirko, je potrebna posebna pazljivost pri ravnanju z izločenim gradivom. Nezadostno poznavanje zbirk in premajhna ozaveščenost bi lahko vodila v izgubo dragocenega gradiva.

Pač pa smo knjižnice uspešne pri promociji kulturne dediščine. Ne le posamezne publikacije, tudi zbirke redno predstavljajo javnosti. Primer je portal KAMRA in repozitoriji nekaterih knjižnic.

Opisanih problemov ni mogoče rešiti naenkrat, zato potrebujemo strategijo varstva pisne kulturne dediščine, ki jo ohranjajo knjižnice. Prav bi bilo tudi, da bi bili bibliotekarji povabljeni k pripravi strategije varstva kulturne dediščine, ki jo pripravlja Ministrstvo za kulturo.

V nadaljevanju članka se bomo omejili predvsem na prikaz problematike identifikacije pisne kulturne dediščine v knjižnicah, njenega evidentiranja in pogojev za ohranjanje tega gradiva.

3 Identifikacija pisne kulturne dediščine

Predmet knjižničarskega dela so praviloma publikacije oziroma razmnoženi in javnosti namenjeni dokumenti. Dokument sestavljata dve ključni komponenti: nosilec zapisa in informacija. V zadnjih desetletjih smo se navadili ti dve komponenti umetno ločevati, da bi povečali dostopnost gradiva in obenem zaščitili original. Pri tem je poudarek na informaciji, ki jo nosi dokument, ne pa na njegovi fizični pojavnosti. Informacija je del publikacije, ki najhitreje zastara. Srednjeveški kodeksi na primer nas danes zanimajo predvsem kot materialni, umetniški predmeti, njihova vsebina je za sodobne bralce večinoma drugotnega pomena. Če nas danes zanima zgradba sončnega sistema, ne potrebujemo prve izdaje Kopernikovega dela o kroženju nebesnih teles. To delo je danes dragoceno zaradi

svojega avtorja, zaradi prelomnega pomena njegove teorije in ne nazadnje tudi zaradi svoje starosti. Ko govorimo o ohranjanju kulturne dediščine, govorimo o ohranjanju celega objekta, skratka o ohranjanju originala. To je še posebej zapleteno pri elektronskih publikacijah, kjer za zdaj ohranjamo le informacijo, saj z migriranjem zapisa izgubljammo specifične lastnosti originala.

Pri digitalnih objektih se poleg izvornih digitalnih dokumentov srečujemo tudi z digitalnimi izvorniki ali digitalnimi matricami tiskanih publikacij. To niso publikacije, temveč le tehnična faza v nastajanju tiskanih publikacij. Digitalen zapis knjižnicam seveda koristi, ker analognega dokumenta ni treba digitalizirati, vendar to niso publikacije in jih kot takih tudi ne smemo obravnavati.

Objektom kulturne dediščine daje dodatno vrednost provenienca. Ta je lahko ključnega pomena pri odločanju o trajnem ohranjanju neke publikacije. Izmed množice izvodov je poseben prav določen izvod publikacije, le tisti, ki je bil last določene osebe, ki je prehajal iz rok v roke, dokler ni našel mesta v naši knjižnici. Primer za to je nedavni nakup zvezka Aldrovandijeve enciklopedije pošasti v NUK-u ter opravičevanje tega nakupa s povezavami s knjižnico turjaških grofov.

Aktualna tržna vrednost knjižničnega gradiva ter vsebina in kakovost del pri ugotavljanju resnične vrednosti kulturne dediščine niso ključnega pomena. Odločujoča ni niti letnica izdaje: nobeno delo ni ne prestaro ne preveč novo, da ne bi bilo dovolj pomembno. Pravo vrednost jim daje njihov pomen v kontekstu našega izbora. V slovenskih javnih knjižnicah je bila na primer že pred 200 leti uveljavljena maksima, da knjižnica v domoznanski zbirki zbira vsa gradiva, ki izpolnjujejo znane kriterije, ne glede na njihov obseg ali kakovost. Presojanje o ustreznosti vsebine ali kakovosti dela je namreč družbeno in časovno pogojeno. Spreminja se s časom: dela, ki so danes cenjena zaradi svojih do(pre)sežkov, bodo že jutri pozabljena, druga bodo vrednost s časom pridobila – zato je bolj varno upoštevati formalne kriterije.

Knjižnično gradivo, v katerem prepoznamo lastnosti pisne kulturne dediščine, knjižnica trajno hrani in ga praviloma ne izloča ali celo odpisuje.

3.1 Navodila za ugotavljanje lastnosti kulturnega spomenika

V skladu z zahtevami 13. člena Zakona o knjižničarstvu je NUK leta 2012 objavil Navodila za ugotavljanje lastnosti kulturnega spomenika, ki skušajo podrobneje opisati našo pisno kulturno dediščino, v kateri so posamezna dela ali zbirke deležni še posebne zaščite kot kulturni spomeniki (Navodila ..., 2012). V skladu z mednarodno uveljavljenimi izhodišči (glej na primer kriterije za izbor gradiva za

Memory of the World (2002)) so v navodilih poudarjena dela s splošnimi atributi kulturne dediščine (nacionalna zbirka knjižničnega gradiva), gradiva z atributi slovenike in knjižnične zbirke ter evidence o knjižničnem gradivu.

Na državnem nivoju bi morali poskrbeti za ohranjanje nacionalne zbirke knjižničnega gradiva, kamor sodijo vsi najstarejši pisni spomeniki (to so listine, kodeksi in podobno, ki so nastali do leta 1600, ne glede na svojo vsebino in izvor); inkunabule; dokumenti in publikacije, ne glede na avtorja, izvor ali leto nastanka, ki predstavljajo svetovno redkost; dela, ki so prva na svojem področju, tako v materialnem, tipološkem kot v vsebinskem pogledu (npr. prve gramofonske plošče, prvi časniki, prve slikanice, prve sociološke študije itn.); dela, ki so izjemna zaradi letnice svojega nastanka (pri čemer je starost razumljena v relativnem pomenu, glede na pomen konkretnega dela za okolje ali stroko) ter redka dela (na primer cenzurirana dela ali dela, ki so izšla v majhnem številu izvodov).

Posebno pozornost je treba nameniti gradivu, ki priča o slovenski duhovni tvornosti in gradivu, ki obravnava Slovenijo in Slovence. Sem sodijo novoveški in sodobni rokopisi pomembnih Slovencev in osebnosti, pomembnih za Slovenijo (predvsem pa slovenski tiski do leta 1600); slovenika do leta 1918 (vse publikacije v slovenskem jeziku, s tematiko o Sloveniji, ki so nastale na slovenskem ozemlju, slovenskih avtorjev ter avtorjev, ki izhajajo iz slovenskega ozemlja); prve izdaje publikacij, ki dokumentirajo razvoj slovenskega jezika in pisave (slovarji, slovnice, čitanke in podobno); publikacije, natisnjene v nekdanjih in poskusnih črkopisnih rešitvah (na primer v bohoričici, metelčici ali danjčici); publikacije, napisane v slovenskih pokrajinskih knjižnih jezikih (na primer v prekmurščini, nadiški govorici, rezijanščini, v gornjeradgonskem jeziku) oziroma v slovenskih narečjih; dokumenti in publikacije, ki pričajo o specifičnih procesih na področju kulturnega, znanstvenega in gospodarskega življenja, ki so potekali na Slovenskem; dokumenti in publikacije, ki pričajo o prelomnih obdobjih v slovenski zgodovini oziroma taki, ki so nastali v specifičnih razmerah od leta 1900 do danes; prve izdaje slovenskih avtorjev; publikacije Slovencev, ki živijo na slovenskem etničnem ozemlju, vendar zunaj deželnih meja matične pokrajine oziroma zunaj državnih meja Slovenije; publikacije, ki dokumentirajo obstoj in kulturne dosežke drugih narodov, ki bivajo oziroma so bivali na Slovenskem; ter publikacije, ki dokumentirajo dogodke, procese, institucije in osebnosti, pomembne za lokalno okolje.

Poskrbeti moramo, da se v izvorni obliki ohranijo celotne zbirke, predvsem zbirka nacionalne knjižnice, še posebej zbirka publikacij, ki jih je na podlagi predpisov o obveznem izvodu tiska (publikacij) pridobila nacionalna knjižnica oziroma njene predhodnice od leta 1807 naprej; zbirke publikacij, ki jih na podlagi predpisov o obveznem izvodu tiska (publikacij) trajno hranijo depozitarne organizacije (kot

je zbirka arhivskih izvodov v Univerzitetni knjižnici Maribor); specialne zbirke, zapuščine ali osebne knjižnice izjemnih slovenskih osebnosti; knjižnice in zbirke, ki so nastale v okviru slovenskih institucij oziroma institucij, pomembnih za Slovence, in zbirke domoznanskega gradiva.

Prav tako moramo poskrbeti za izvirne evidence (na primer inventarne knjige, signaturne knjige, signaturne beležke, evidence izposoj) in kataloge knjižnic. Ti so plod našega dela in dokumentirajo razvoj bibliotekarstva ter odsevajo družbeno okolje, v katerem so pravila za vodenje teh evidenc in katalogov nastala.

Ker je identičnih izvodov gradiva, ki ima opisane lastnosti, v naših knjižnicah še vedno na desetine, daje vrednost posamezni publikaciji in s tem razlog, da jo trajno hranimo kot svojo pisno kulturno dediščino, kontekst. Trivialen roman, ki je izšel v veliki nakladi in so ga knjižnice kupovale v desetinah izvodov, bo kljub svoji nizki vrednosti kot del naše kulturne dediščine trajno hranjen v nacionalni zbirki obveznega izvoda ali morda v osebni zbirki pomembnega avtorja. V prvem primeru nam bo kazal literarni okus nekega časa, v drugem primeru literarni okus avtorja in potencialne literarne vplive.

3.2 Spletne publikacije

Če moramo pri tiskanih publikacijah zaradi preobilice identičnih kopij v knjižnicah določiti tiste, ki jih bomo ohranjali, je na področju ohranjanja elektronskih virov, dostopnih na spletu, stanje diametralno nasprotno. Načel, ki smo jih ponotranjili pri tiskanem gradivu, nismo prenesli v digitalno okolje in elektronske, predvsem spletne publikacije, obravnavamo na drugačen način. Pojavna oblika dela, ki jo sicer nehote dojemamo kot ceneno in fluidno, ne določa njegove vrednosti in atributi, ki določajo kulturno dediščino v analognem okolju, so prav tako relevantni za elektronske spletne publikacije. Elektronske spletne publikacije predstavljajo našo kulturno dediščino prav tako kot publikacije na drugih nosilcih zapisov. Vendar smo pri njihovem (i)zbiranju za trajno ohranjanje selektivni. Pravilnik o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod (2007), ki ureja njihov zajem, daje ta privilegij le Narodni in univerzitetni knjižnici. Pri tem določa tudi selekcijske kriterije, ki že v začetku ožijo obseg zajetih publikacij. Poleg splošnih kriterijev, ki jih poznamo iz definicije slovenike (delo slovenskih avtorjev, delo v slovenskem jeziku, delo o Sloveniji) in formalnih kriterijev, ki se nanašajo na strukturo publikacije, domeno in format zapisa, so predpisani tudi posebni kriteriji kvalitativne narave. Pri zajemu in ohranjanju naj bi imele prednost publikacije, katerih vsebina je samostojna in celovita ter trajnejše intelektualne ali umetniške vrednosti, ter publikacije, ki jih objavljajo

institucije oziroma strokovno, umetniško in družbeno priznani avtorji. Presoja je v pristojnosti nacionalne knjižnice. Pravilnik tudi določa, da naj knjižnica ne bi zajemala in hranila »iskalnikov, iger, spletnih publikacij, ki so izrazito namenjene promociji in oglaševanju, spletnih publikacij, ki so kompilacija drugih virov oziroma ne vsebujejo izvirnih vsebin, portalov in drugih spletnih publikacij, ki so namenjene zgolj organizaciji informacij, klepetalnic, delovnih različic spletnih publikacij, poštinih seznamov, osebnih spletnih strani, diskusijskih list (forumov), mrežnih dnevnikov (blogov), gradiva, razpošiljanega prek e-pošte, novic in podatkovnih zbirk« (Pravilnik o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod, 2007, 6. člen).

Take omejitve so lahko nevarne, na kar opozarjajo tudi mednarodne smernice (The UNESCO/PERSIST Guidelines for the selection of digital heritage for long-term preservation, 2006). Ob upoštevanju določil Pravilnika namreč izgubimo dokumentacijo o socioloških fenomenih, kot so družabna omrežja, izgubimo bloge s prvimi koraki prihodnjih uspešnih ustvarjalcev in, kar je najpomembnejše, celo temeljne nacionalne publikacije, kot so slovarji slovenskega jezika (na primer Fran (Slovar ..., 2014)) in biografski leksikoni (na primer Slovenska biografija (2013)). Zanje v Sloveniji praviloma ni več sredstev, da bi (dovolj pogosto) izhajale v tiskani obliki.

Spletni arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice (2018), kjer lahko uporabniki dostopajo do zajetih in shranjenih spletnih publikacij, nas informira, da vsebuje več kot 1000 spletnih mest, ki jih NUK shranjuje od leta 2008. Gre predvsem za področja javne uprave, visokega šolstva, znanosti in kulture. Vendar ne izvemo nič podrobnega o kriterijih za zajem ter o izčrpnosti zajema naštetih področij. V nasprotju s prej poudarjenimi določili Pravilnika je v arhivu shranjenih tudi nekaj blogov in cela vrsta profilov na Twitterju. Prav tako je tam shranjena podatkovna zbirka Slovenska biografija.

Druge knjižnice so pri zajemu spletnih publikacij prepuščene same sebi, tako glede urejanja avtorskih pravic kot tudi dostopa do repozitorijev za trajno hranjenje tega gradiva.

4 Evidentiranje pisne kulturne dediščine

Problemi z evidentiranjem pisne kulturne dediščine se manifestirajo na več nivojih. Ne le, da knjižnice ne vodijo zakonsko predpisanih seznamov kulturnih spomenikov, ki jih hranijo (Zakon o knjižničarstvu, 2001, 5. člen), da pisna kulturna

dediščina ni vpisana v register kulturne dediščine (Zakon o varstvu kulturne dediščine, 2008, 9. člen): evidentiranje kulturne dediščine se kaže kot eminenten izziv knjižničarske stroke.

4.1 Evidentiranje knjižničnih zbirk

Knjižnice so v zadregi, ko je treba popisati določene vrste kulturne dediščine (knjižnične zbirke, rokopisno gradivo), saj za to nimamo sprejetih (enotnih) standardov. Knjižnične zbirke odstopajo od tipičnih vrst gradiva, zato jih knjižnice praviloma ne evidentirajo in s tem opuščajo informacije o dragocenih fondih, ki jih hranijo. Problem se kaže tako na nivoju popisa zbirke kot tudi na nivoju identifikacije posameznih publikacij, ki so elementi zbirke. Osebnе zbirke so, na primer, korpusi, nastali na osnovi interesov zbirateljev in njihov koncept je edina vezna snov, ki združuje zbrane publikacijo v novo, specifično celoto. Na posameznih publikacijah, ki so deli teh zbirk, praviloma ni podatkov ali vsaj ne bibliografskih podatkov, na osnovi katerih bi lahko sklepali, da je gradivo del zbirke. Izjema so starejše zbirke, kjer knjižnično gradivo še nosi lastniško oznako (na primer lastniški vpis, žig, ekslibris, supralibros) in/ali enotno vezavo.

Pisno kulturno dediščino za zdaj evidentiramo predvsem na analitični ravni, medtem ko na ravni popisa zbirke še tavamo in nimamo izdelanih pravil. V tej točki močno zamujamo za strokovno prakso, saj so standardi za popis knjižničnih zbirk že razviti, pomagamo pa si lahko tudi z arhivsko prakso.

Za primer naj služijo publikacije, ki so na Slovenskem nastajale ilegalno v času druge svetovne vojne. V ilegalnih tiskarnah so nastajali letaki, priročniki, časopisi, pesniške zbirke v obsegu, ki je izjemen v svetovnem merilu. Zato bi si zbirka partizanskega oziroma narodnoosvobodilnega tiska zaslužila, da jo zaščitimo in ohranimo. To gradivo danes najdemo tako v knjižnicah kot tudi v arhivih in v muzejih. Raznovrstna je že sama provenienca gradiva: medtem ko je na primer nacionalna knjižnica gradivo med drugi svetovno vojno po eni strani zbirala na skrivaj, po drugi strani pa ji ga je po uradni poti iz zaplenjenih zbirk pošiljala Uprava Ljubljanske pokrajine, in je po drugi svetovni vojni še desetletja zbirala to gradivo v Zbirki Partizanskega tiska, so druge institucije (Znanstveni inštitut pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta) to gradivo prejele kot obvezni izvod, po odloku Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta z dne 12. 3. 1944. To gradivo je danes del zbirke Arhiva Slovenije in, popisano po arhivskih standardih, predstavlja najbolj izčrpen popis zbirke tovrstnega gradiva (Slika 1).

REPUBLIKA SLOVENIJA
 MINISTRSTVO ZA KULTURO
 ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

Začetna stran | nobenega vnosa | Priljava | de en fr it ni sl ar hu ro

Pregledi in iskanja po podatkovni zbirki ARS

Iskanje
Končni rezultati iskanja
Delovne mape
Košarica
Info količek

- Zamenjaj v seznam
- Zamenjaj v seznam slik
- Zamenjaj v pregled slik
- Prikaži kot PDF
- Odloži v košarico
- Odloži v delovno mapo
- Prikaži v tektoniki arhiva
- Pomoč

Navigacija

- K predhodnemu vnosu na listi zadetkov
- K naslednjemu vnosu na listi zadetkov
- K vnosu na prejšnjem nivoju
- K vnosu na podrejenem nivoju
- K predhodnemu vnosu v tektoniki arhiva
- K naslednjemu vnosu v tektoniki arhiva

SI AS 1887 Zbirka narodnoosvobodilnega tiska, 1941-1945 (Fond)

Tehtonika arhiva-Kontekst

- SI AS Arhiv Republike Slovenije
- M ARHIVSKE ZBIRKE
 - MA Zbirke posameznih vrst arhivskega gradiva
 - SI AS 1882 Zbirka ilegalnih tiskov Komunistične partije Slovenije do 1941 (1919-1941)
 - SI AS 1887 Zbirka narodnoosvobodilnega tiska (1941-1945)
 - SI AS 1890 Zbirka nemškega, italijanskega in madžarskega tiska na okupiranem slovenskem ozemlju (1941-1945)

Elementi identifikacije	
Signatura PE:	SI AS 1887
Signatura PE AP:	SI AS 1887
Prejšnje signature PE:	AS 1887
Naslov PE:	Zbirka narodnoosvobodilnega tiska 1941 - 1945
Čas nastanka PE:	250 škatal
Količina PE:	250 škatal
Obseg (tekoči metri):	26,00
Zvrsti arhivskega gradiva:	Tiski
Nivo popisa:	Fond

Elementi izvora

Historiat Zbirka je sestavljena iz časopisov (glasil), drobnih tiskov (letakov in lepakov) in brošur.

PE: Narodnoosvobodilne in druge tiske so skupaj z ostelim arhivskim gradivom začeli intenzivno zbirati jeseni 1943. Znanstveni inštitut pri Predsedstvu SNOS je posebej dobival obvezne izvode partizanskega tiska z odlikom IOOF 12. 3. 1944; prispelo gradivo je nato urejal bibliotekar. Z odlokom Predsedstva SNOS o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov iz januarja 1945 se je zbiranje še razširilo in nadaljevalo v povojni čas. Leta 1948 je delo na gradivu nadaljeval Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani. Leta 1959 ustanovljen Inštitut za zgodovino delavskega gibanja (danes Inštitut za novejšo zgodovino) si je z omenjenim muzejem delil obsežno zbirko tiskov. Do leta 1965 so bili tiski v knjižničnem, potem pa v arhivskem oddelku inštituta. Leta 1992 se je arhivski oddelke vključil v AS.

Elementi vsebine in ureditve

Vsebina - periodična glasila:
 PE: glasila OF 6 naslovov (v nadaljevanju samo število naslovov): Osvobodilna fronta 1941-1942, Slovenski poročevalec, centralna in pokrajinske izdaje 1941-1945/ ustanovne skupine OF 6: Delo (KPS) 1940-1942, Ljudska pravica (KPS) 1943-1945, Slovenska revolucija (krščanski socialisti), Sokol v borbi (sokolska skupina), Slovenski zbornik (kulturni delavci)/ IO, PO in OO OF 74: IO OF 3, PO OF za Gorenjsko 7, PO OF za Slovensko primorje 11, vključno Partizanski dnevnik 1943-1945, POOF za Štajersko 8, okrožni odbori OF 45/ SNOS 5, med njimi Uradni list 1944/ SPŽZ - AFŽ 8, med drugim Naša Žena 1942 - 1945/ mladinske in pionirske organizacije 72: Mlada Slovenija 1941-1945, Mladina 1943-1945, Mlada pest 1943-1945, na lokalni ravni 43: v vojaških enotah 26/ delavci in kmetje 12: Delavska enotnost, Bratstvo, Jeseniški kovinar in Kmečki glas - centralne in pokrajinske izdaje/ Radiovestniki 148, centralne in pokrajinske izdaje 115, vojaške enote 15, ostalo 18/ partizansko šolstvo 4/ humoristična glasila 5/ glasila za Italijansko 18 in avstrjsko prebivalstvo 23/ vojaška glasila 273: glasila GS, VŠ NOV in POS 12, med drugim Slovenski partizan, Naša vojska, Bilten VŠ NOV in POI, glasila korpusov 9, divizij 26, brigad 124, operativnih con 8, divizionov 5, grup odredov 3, odredov 55, vojnih področij 2, bataljonov 7, čet 3, kurirjev 2, vojaških šol 6, partizanskih bolnišnic 11/
 - drobni tisk (letaki in lepaki):
 letaki so razporejeni v 32 skupin: komunistična internacionala, KPJ, KPS, Vrhovni štab NOV in POI, govori maršala Tita/ Slovani, Sovjetska zveza, Rdeča armada, pogodba med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo/ zavezniki, konferenca, izjave, govori, članki/ Glavni štab NOV in PO Slovenije/ partizanske akcije in borbe/ OF, Vrhovni plenum, izvršni odbor/ OF okrožja in pokrajine/ Narodnoosvobodilni svet za primorsko Slovenijo, okrožni odbori OF na Primorskem, v slovenski Benečiji, mestni odbori OF v Gorici in Trstu/ OF, Sokoli in katoličani, slovenske duhovščina/ delavci, kmetje, izobraženi/ mladina, žene/ SNOS, SNOS/ letaki, tiskovine, parole za volitve/ Rdeči križ Slovenije in zdravstvo/ pozivi slovenskim nasprotnikom NOB/ amnestija 1944, 1945/ pozivi italijanskim vojakom/ pozivi francoskim vojnim ujetnikom, nemškim in avstrjskim vojakom/ Ilustrirani letaki/ treslini listki/ tiskovine civilne in vojaške uprave/ osebne izkaznice in spričevala/ programi in vabila za kulturne prireditve/ propustnice in dovolilnice/ partizanske pesmi, notni zapisi/ okrožnice navodila in poročila KPS, SNOS, GS NOV in POS, OF, ZSM, pionirji, SPŽZ oziroma AFŽ/ zemljevidi/ partizanski denar, posojilo svobode/ ceniki, stenski kolejarji, pošta/ partizanske pesmi: rokopisi, tisk, ciklostil/ tisk ob osvoboditvi maj-junij 1945/ srbohrvatski narodnoosvobodilni tisk/
 - brošure:
 OF in IOOF z odseki imata ohranjenih 80 naslovov/ krščanska skupina v OF 9/ POOF za Gorenjsko 34/ POOF za Štajersko 18/ in POOF za Primorsko 76/ Okrožni odbori OF za Belo Krajino 8/ Štajerska 6/ Primorska 2/ Predsedstvo SNOS z odseki 83/ KPS skupaj s Centralnim komitejem in Agit-propom 100/ pokrajinski komiteji za Gorenjsko 10, Primorsko 23, Štajersko 11, Belo Krajino 4/ ženske organizacije SPŽZ oziroma AFŽ 11/ mladinska organizacija 8, SKOJ 6/ partizanske pesmarice/ vojaške enote in ustanove 230: Glavni štab oziroma Glavno poveljstvo NOV in POS 143, 7, in 9, korpus 19, 5, divizij 34, četna operativna cona 17, brigade 45, odredi 22/ strokovna literatura za potrebe sanitete, publikacije Rdečega križa in partizanskih bolnišnic 18/ zapori in taborišča 7

Elementi dostopnosti in uporabe

Pripomočki za uporabo:
 - pripomočki za periodični tisk:
 abecedni naslovni katalog/ stvarni katalog po geslih/ kataloga po tehnikah in tiskarnah in po pokrajinah/
 - pripomočki za neperiodični tisk:
 avtorski in naslovni katalog, po pokrajinah/ stvarni katalog, po tehnikah in tiskarnah/ stvarni katalog partizanskih letakov/ popis ilustriranih partizanskih plakatov/

Elementi povezav

Objave arhivskega gradiva:
 - Bajec J., Slovenski časniki in časopisi 1937 - 1945, Ljubljana 1973
 - Bibliografija izdanja u narodnoosvobodilnočkom ratu 1941 - 1945, Beograd 1964
 - Krall J., Partizanske tiskarne na Slovenskem, 1., 2., 3. del, Ljubljana 1972 - 1976

Uporaba

Konec nedostopnosti:	31.12.1945
Potrebno dovoljenje:	ni omejitve
Možnost uporabe:	na razpolago
Dostopnost:	javno dostopno

URL za določeno popisno enoto

URL: <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=27493>

Slika 1: Arhiv Slovenije. Zbirka narodnoosvobodilnega tiska (1941–1945) (B. I.)

Tako kompleksno predstavitev zbirke zaman iščemo v katalogih knjižnic. V najboljšem primeru najdemo informacije o tem gradivu na spletni strani knjižnice (glej na primer Knjižnica Srečka Vilharja v Kopru, Zbirka partizanskega tiska (Oddelek ..., B. l.) ali Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Tiski med NOB (B. l.)).

Narodna in univerzitetna knjižnica je še desetletja po koncu druge svetovne vojne zbirala ilegalne tiske, ki so nastali v času druge svetovne vojne, vendar so podatki o tem gradivu na spletni strani NUK-a le fragmentarni. Dostopna je informacija o obstoju kataloga partizanskega tiska, posamezne drobce o tej zbirki pa najdemo še v sklopu predstavitev drugih fondov (Slikovna zbirka na primer opozarja na partizanske plakate).

Popisi zbirk so v slovenskih knjižnicah šele v povojih in eden zgodnejših poskusov je primer popisa zapuščine Mateja Bora v COBIB-u (Slika 2).

The screenshot shows the COBISS+ interface. At the top, there is a search bar with 'Iskanje v' and a dropdown menu. Below it, the breadcrumb trail reads 'Iskanje > Rezultati (1) > Zadelek'. The main heading is 'Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana (NUK)'. There are navigation icons for home, search, and help. Below the heading, there are icons for adding, deleting, and sharing, along with 'SPX' and 'Osebn bibli.' buttons. The record is displayed in a table format with two tabs: 'Osnovni podatki' (selected) and 'Podrobni podatki'. The table contains the following information:

Naslov	Zapuščina Mateja Bora. 1. Osebn dokumenti
Vrsta gradiva	umetna zbirka
Jezik	slovenski
Leto	1913
Fizični opis	5 map
Drugi avtorji	Bor, Matej
Vsebina	1.1 Dokumenti o osebnem statusu (59) 1.1.1 Sodna dokumentacija (13 + 2 prilogi) 1.1.2 Zdravniška korespondenca in dokumentacija (15) 1.2 Dokumenti o izobrazbi in zaslugah (12) 1.3 Dokumenti o službovanju (1) 1.4 Delovne, založniške in druge pogodbe (104 + 30 prilogi) 1.5 Dokumenti o premoženju (31 + 1 priloga) 1.6 Avtobiografije (6) glej tudi Proza: Iz avtobiografije in Ob robu svojega življenjepisa 1.6.1 Biografije in bibliografije o Mateju Boru [Biografijo napisal: Stanko Janež] (2) 1.7 Fotografije 1.7.1 Portreti (10) 1.7.1.1 Družina Manja Pavšič (1), Anica Zupanec-Sodnik (2), Skupinske fotografije (3 + 1 priloga) 1.7.2 Fotografije družine, prijateljev in znancev (17) 1.7.2.1 Prireditve, proslave [Slovenska akademija znanosti in umetnosti, razprave o venetskem vprašanju itd.] (13 + 2 prilogi) 1.7.3 Rojstna hiša v Grgarju (1) 1.7.4 Medvojni posnetki (36) 1.7.5 Panorama Blejskega jezera s kanuisti (1) 1.7.6 Fotografija avtomobila (1) 1.7.7 Fotografije dramskih predstav in kulturnih dogodkov (3 + 1 priloga) 1.7.8 Korošica čaka junaka. 17. 5. 1959. Poljana [Posnetek dekleta v narodni noši ob konju na skupinskem dogodku] (1)
Opombe	Provenienca: Manja Pavšič, Ljubljana
COBISS.SI-ID	291931392

Below the table, there are two tabs: 'Status v izposoji' and 'Zaloga v drugih knjižnicah'.

Slika 2: Primer popisa zapuščine Mateja Bora⁴

Manj problemov imajo knjižnice z evidentiranjem digitalnih zbirk (ki jih imenujemo baze podatkov).

⁴ Dostopno na: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/nuk/291931392> [14. 11. 2017].

The screenshot shows a library catalog record for 'Memoria scripta Sloveniae [Elektronski vir] : popis knjižnih zbirk = library collections registry'. The record is displayed in a web interface with tabs for 'Osnovni podatki' (Basic data) and 'Podrobni podatki' (Detailed data). The main title is 'Memoria scripta Sloveniae [Elektronski vir] : popis knjižnih zbirk = library collections registry'. Below the title, the author is listed as 'Kodrič-Dačić, Eva', followed by 'baza podatkov' and 'Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica, Center za razvoj knjižnic, 2009-slovenski'. Bibliographic identifiers include ISSN 2350-5745, COBISS.SI-ID: 273198080, and e-dostop links to the dLib and the project website. A search box on the right contains the text 'Išči dalje' and lists 'Avtor: Kodrič-Dačić, Eva', 'Drugi avtorji: Bahor, Stanislav', and 'Teme: Knjige | Kulturna zgodovina | Kulturna dediščina | Podatkovne zbirke | Tiski'. At the bottom, there are tabs for 'Status v izposoji' and 'Zaloga v drugih knjižnicah'.

Slika 3: Primer popisa digitalne zbirke⁵

Težje je z gradnjo digitalnih zbirk, tako takrat, kadar nastanejo kot rezultat naše avtorske zamisli, kot tudi takrat, ko v digitalizirani obliki predstavljamo obstoječo (analogno) zbirko. V prvem primeru nam je pogosto dovolj že nabor tematsko sorodnih digitaliziranih dokumentov, da tak izbor poimenujemo digitalna zbirka. Primer za to so zbirčice, ki nam jih ponujata KAMRA (na primer Franjo Golob, neizpeti koroški umetnik (1913–1941)⁶) in dLib (glej na primer Arhiv fotografskega kronista Frana Vesela⁷). V prvem primeru gre za predstavitev Franja Goloba z zanimivim slikovnim gradivom. Žal iskanje po elementih »zbirke« ni mogoče. Zapis o zbirki pa najdemo v vzajemnem katalogu (COBISS.SI ID: 16046900), vendar je popisana kot avtorski članek. V nasprotju s tem bi predstavitev arhiva Frana Vesela zaman iskali v vzajemnem katalogu. »Zbirka« na dLibu nam sicer omogoča iskanje po elementih zbirke (zadetkih), vendar je predstavitev zbirke tako splošna, da ne izvemo niti osnovnih podatkov o izvorni zbirki (kdaj je nastala, koliko gradiva obsega) niti podatkov o tem, kolikšen del gradiva je digitaliziran in kakšni kriteriji so bili uporabljeni pri izboru za digitalizacijo. Pri tem zaostajamo za sodobno prakso drugih knjižnic (glej na primer digitalne zbirke v Library of Congress: Digital collections⁸).

Kot primer neustrezne obravnave digitalizirane analogne zbirke (oziroma dela zbirke) nam lahko služijo digitalizirani kodeksi iz Kopitarjeve zbirke (Kopitarjeva ..., B. l.). Ta zbirka ni katalogizirana in jo zaman iščemo v vzajemnem katalogu.

⁵ Dostopno na: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/nuk/273198080>.

⁶ Dostopno na: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/zivljenje-franja-goloba-2.html>.

⁷ Dostopno na: <https://www.dlib.si/results/?query=%27col%3dArhiv+fotografskega+kronista+Frana+Vesela%27&desc=URN%3aNBN%3aSI%3adoc-VD8TCC5Y&pageSize=25>.

⁸ Dostopno na: <https://www.loc.gov/collections/>.

4.2 Problem kopije in originala

Ko govorimo o ohranjanju kulturne dediščine, govorimo o ohranjanju celotnega objekta, skratka o ohranjanju originala. Z reproduciranjem originala v obliko zapisa, ki je prosto dostopna na spletu, original zaščitimo in promoviramo obenem. S tem priznamo originalu tudi dodatno vrednost in pomen.

Postopek reproduciranja originala se lahko izvaja anonimno, kadar gre za preprosto tehničen postopek, na primer skeniranje. V nekaterih primerih (fotografiranje slik in predmetov, reproduciranje teksta v zvočni zapis z branjem) pa osebi, ki izvede reprodukcijo, priznamo avtorski vložek. V teh primerih bi bilo treba jasno razločiti podatke o originalu od podatkov o reprodukciji, tako glede avtorstva kot tudi glede založnika. Primer napačnih in zavajajočih rešitev so reprodukcije slikovnega gradiva, ki jih najdemo na dLibu. Kot primer naj služi portret Žige Zoisa, ki ga je naslikal Andrej Herlein (Andreas Herrlein, 1738–1817, nemški slikar in učitelj risanja na ljubljanski normalki). dLib nam postreže s kar štirimi kopijami te slike, opremljene z različnimi bibliografskimi podatki. Kot avtorji so navedeni slikar, avtor reprodukcije ali pa je podatek o avtorju celo izpuščen.

DIGITALNA
KNJIŽNICA
SLOVENIJE

SLO | ENG

[domov](#) / [poizvedba](#) / [URN:NBN:SI:IMG-0CD8WPIB](#)

Žiga Zois (1747-1819)

 JPEG datoteka (27 KB)
 Izvoz v EndNote (RIS format)

Avtor(ji)	Štupar, Milan
Vir	Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK
Leto	19??
Vsebina	Gospodarstvenik Naravoslovec Razsvetljenec
Založnik	M. Štupar
Izvor	Narodna in univerzitetna knjižnica
Opombe	Fotografija po originalu A. J. Herleina
Pravice	status pravic neznan
URN	URN:NBN:SI:IMG-0CD8WPIB
SG	lg\ipo\4\azois, ž.

Citiranje:

APA:
Štupar, Milan (19??). Žiga Zois (1747-1819). URN:NBN:SI:IMG-0CD8WPIB from <http://www.dlib.si>

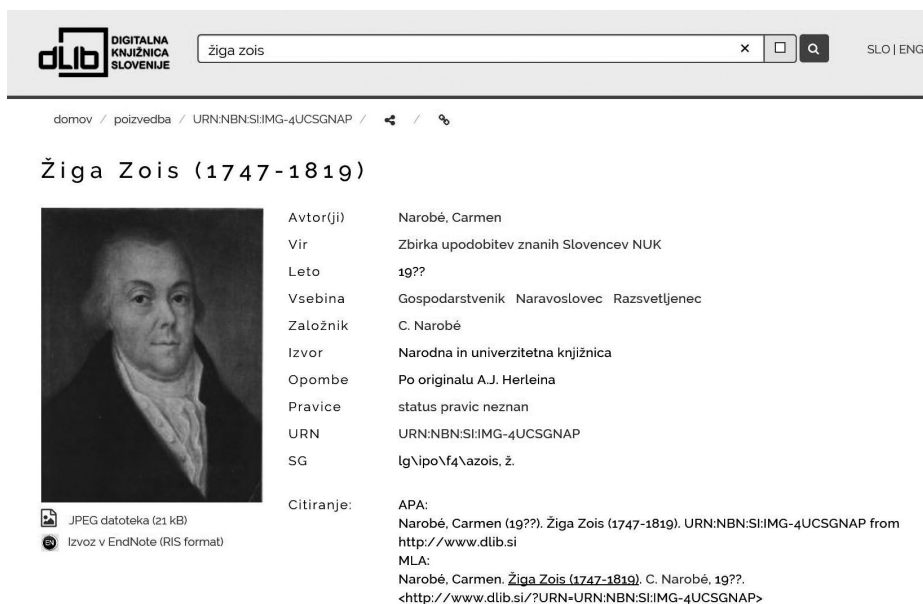
MLA:
Štupar, Milan. [Žiga Zois \(1747-1819\)](#). M. Štupar, 19??.
<<http://www.dlib.si/?URN-URN:NBN:SI:IMG-0CD8WPIB>>

Slika 4: dLib. Reprodukija portreta Žige Zoisa št. 1⁹

⁹ Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-0CD8WPIB/?euapi=1&query=%27keywords%3d%C5%BEiga+zois%27&pageSize=25&ftype=fotografije>.

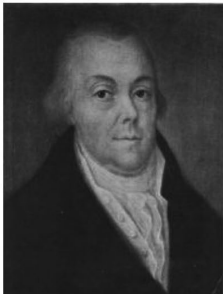
22

Knjižnica, 2018, 62(3), 9–29

domov / poizvedba / URN:NBN:SI:IMG-4UCSGNAP /

Žiga Zois (1747-1819)

 <p> JPEG datoteka (21 kB) Izvoz v EndNote (RIS format) </p>	<p>Avtor(ji) Narobé, Carmen</p> <p>Vir Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK</p> <p>Leto 19??</p> <p>Vsebina Gospodarstvenik Naravoslovec Razsvetljenec</p> <p>Založnik C. Narobé</p> <p>Izvor Narodna in univerzitetna knjižnica</p> <p>Opombe Po originalu A.J. Herleina</p> <p>Pravice status pravic neznan</p> <p>URN URN:NBN:SI:IMG-4UCSGNAP</p> <p>SG lg\ipo\4\zais, ž.</p>
--	--

Citiranje:

APA:
 Narobé, Carmen (19??). Žiga Zois (1747-1819). URN:NBN:SI:IMG-4UCSGNAP from <http://www.dlib.si>

MLA:
 Narobé, Carmen. Žiga Zois (1747-1819). C. Narobé, 19??.
 <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-4UCSGNAP>>

Slika 7: dLib. Reprodukija portreta Žige Zoisa št. 4¹²

Reprodukcije tako zaživijo lastno življenje. FZBZ in RDA to problematiko sicer ustrezno rešujeta, vendar smo za zdaj še daleč od implementacije teh pravil v našo katalogizacijsko prakso.

4.3 Bibliografije

Knjižnični katalogi nam tudi sicer ne nudijo izčrpnega pregleda gradiva, ki ga po izbranih kriterijih ocenjujemo za kulturno dediščino. Sistematičen in izčrpen pregled virov oziroma publikacij izbranega področja (na primer domoznanskega gradiva, slovenike) nam bo dala šele bibliografija. Žal postajajo tematske bibliografije, čeprav so ena od temeljnih dejavnosti knjižnic, vedno redkejše. Bibliografije nadomeščamo in zamenjujemo s katalogi, pri tem pa zanemarjamo in podcenjujemo izjemen strokovni vložek, nujen pri izdelavi bibliografij. Ta ne predstavlja le doslednega upoštevanja redakcijskih pogojev pri obdelavi gradiva, ki ga pridobi knjižnica, temveč proaktiven pristop za pridobitev informacij in knjižničnega gradiva, ki sodi v izbor bibliografije. Šele bibliografija nam daje

¹² Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-4UCSGNAP/?euapi=1&query=%27keywords%3d%C5%BEiga+zais%27&pageSize=25&ftype=fotografije>.

pregled nad viri, ki pokrivajo izbrano področje, in šele na osnovi bibliografije lahko izdelamo izbor gradiva za digitalizacijo.

Bibliografije domoznanskega gradiva bi morale biti prioriteta med domoznanskimi dejavnostmi. Ker so bolj izjema kot pravilo, je treba posebej pozdraviti Slovensko bibliografijo videmske pokrajine, Prekmuriano in Bibliografijo serijskih publikacij po območjih osrednjih območnih knjižnic (ki je bila izdelana v okviru koordinirane domoznanske dejavnosti). Žal Slovenske nacionalne bibliografije¹³ ne moremo imeti za vzor, saj nam portal s tem imenom ne daje informacij, ki jih od bibliografije pričakujemo.

5 Trajno ohranjanje in zaščita pisne kulturne dediščine

Kakšne so naše materialne možnosti za trajno ohranjanje pisne kulturne dediščine? Trubarjev *stati inu obstati* moramo danes razumeti v smislu zagotavljanja materialnih pogojev za delo nacionalnih institucij. Za protestantiko je seveda poskrbljeno, pa se kdaj vprašamo, kje hranimo, če sploh, protestantiko današnjih dni: znamenito 57. številko *Nove revije*, publikacije, ki so izhajale v letih našega osamosvajanja, prve izdaje del prejemnikov Prešernovih nagrad, romane kresnikovih nagrajencev, kje se hranijo slovenske elektronske knjige in spletne strani, kdo skrbi za Šalamunovo knjižnico?

Slovinci se radi sklicujemo na pomen slovenskega jezika in književnosti, častimo zapisano slovensko besedo in literarno tvornost, vendar se to navdušenje ne prelije v konkretne ukrepe za varstvo pisne kulturne dediščine. Še nikoli v zgodovini nismo ne načrtovali ne zgradili svoje nacionalne knjižnice. Zakaj se tako razlikujemo od drugih narodov, ki gradijo nacionalne knjižnice kot nove katedrale, kot simbole veličine svoje kulture, in jih pri tem ne ustavijo niti osamosvojitvena vojna (Hrvaška) niti pogubna gospodarska kriza (Grčija)? Leta 2018 bo preteklo 20 let od načrtovane selitve fondov nacionalne knjižnice v novo stavbo univerzitetne knjižnice. Tako je vsaj določal zakon o gradnji, sprejet leta 1994 (Zakon o izgradnji univerzitetne knjižnice v Ljubljani, 1994). Od leta 1994 smo v Sloveniji zgradili marsikaj: stanovanjska naselja, nakupovalne centre, Stožice, prizidek Opere in Narodne galerije, velike in majhne splošne knjižnice. Zgrajena je bila celo tako problematizirana ljubljanska džamija. Zdaj smo vsako leto dlje od začetka del za NUK II in novo zgradbo nacionalne knjižnice zaman iščemo v zadnjem predlogu nacionalnega programa za kulturo (Nacionalni program za kulturo 2018–2025,

¹³ Dostopno na: <http://sb.nuk.uni-lj.si/>.

2017). Res je, da naj bi investicijo vodilo ministrstvo za izobraževanje, vendar to ministrstva za kulturo ne odvezuje odgovornosti za stanje skladišč, v katerih se hranijo naši pisni kulturni spomeniki. Ta so premajhna, nenamensko grajena, gradivo občasno celo zalije voda. Pri tem pa sredstva, ki jih je Ministrstvo za kulturo v preteklih dveh desetletjih namenilo knjižnicam, za katere ne izvaja ustanoviteljskih nalog, presegajo ocenjene stroške gradnje knjižnice NUK II. Zato pri gradnji nacionalne knjižnice ne gre za pomanjkanje finančnih sredstev, temveč za brezbriznost do njenih nalog ter do gradiva, ki ga hrani. Bati se je, da je problematika širša, saj Ministrstvo za kulturo brez vsebinskih utemeljitev zavrača tudi predloge za razglasitev pisnih kulturnih spomenikov državnega pomena. Že od leta 1951 namreč ni bilo samostojnih knjižničnih zbirk, ki bi bile razglašene za kulturni spomenik državnega pomena. Pri tem ne vemo niti, katero strokovno telo ministrstva o tem odloča.

6 Namesto zaključka

Evropski parlament je leto 2018 razglasil za leto kulturne dediščine. Slovenske knjižnice vstopajo vanj brez strategije varstva pisne kulturne dediščine ali celo akcijskega načrta za izvajanje dejavnosti na tem področju. Pisno kulturno dediščino, podedovano iz preteklosti, so knjižnice dolžne ohranjati in obenem poskrbeti za tisto, ki nastaja pred našimi očmi, to je za pridobivanje (zajem) sodobnih publikacij. V letu 2018 bi morale knjižnice na področju pisne kulturne dediščine stremeti k:

- 1) ozaveščenju o pomenu pisne kulturne dediščine, ki jo hranijo knjižnice, in njenem prepoznavanju;
Knjižnice bi morale najprej same ozavestiti pomen pisne kulturne dediščine, ki jo hranijo, in skrb zanjo razumeti kot pomemben del svoje redne dejavnosti. Izdelati bi bilo treba smernice, navodila in priročnike za prepoznavanje, trajno ohranjanje in zaščito tega gradiva. Posebno pozornost bi morali nameniti varstvu izvornega digitalnega gradiva: posodobiti bi bilo treba navodila za njegov zajem na nacionalni ravni (pravilnik o zajemu ...) in izdelati smernice za usklajen zajem izvornih digitalnih publikacij na lokalnih ravneh (na primer domoznanske zbirke) in na specializiranih tematskih področjih (na primer univerzitetni repozitoriji).
- 2) evidentiranju pisne kulturne dediščine;
Pisna kulturna dediščina v knjižnicah vključuje posebne in redke vrste knjižničnega gradiva (na primer rokopisno gradivo) oziroma objekte, ki jih Zakon o knjižničarstvu ne uvršča med knjižnično gradivo. Da bi omogočili evidentiranje kulturne dediščine, je treba izdelati ali določiti standarde oziroma formate za popis teh vrst gradiva ter konkretna pravila in priročnike za popis zbirk,

zapuščin in rokopisnega gradiva. Prav tako je treba v skladu z zakonom, ki ureja varstvo kulturne dediščine, vključiti pisno kulturno dediščino v register kulturne dediščine in dosledno izvajati določbo Zakona o knjižničarstvu, ki knjižnicam predpisuje izdelavo seznama kulturnih spomenikov, ki jih hranijo.

3) trajnemu ohranjanju in zaščiti pisne kulturne dediščine;

Ministrstvo za kulturo bi bilo treba spodbuditi, da prevzame iniciativo na področju varstva pisne kulturne dediščine, tako da poskrbi za ustrezno zakonsko ureditev tega področja ter za zadostno financiranje s tem povezanih nalog. Poskrbeti bi moralo, da bi bile najbolj dragocene zbirke razglašene za kulturne spomenike državne pomena.

Ministrstvo za kulturo naj ustrezno podpre delovanje nacionalne knjižnice in pospeši gradnjo nove stavbe nacionalne knjižnice. Od pogojev, v katerih deluje nacionalna knjižnica, za katero Ministrstvo za kulturo izvaja ustanoviteljske pravice, je odvisno trajno ohranjanje pisnih kulturnih spomenikov in dediščine, ki jo knjižnica hrani, ter celotno področje razvoja dejavnosti, povezanih z varstvom pisne kulturne dediščine, ki jo hranijo knjižnice.

Prav tako bi bilo treba na nacionalni ravni zagotoviti pogoje (nacionalni repozitorij) za trajno ohranjanje izvornih digitalnih publikacij, ki so pomembne za lokalna okolja.

Knjižnice pa bi morale poskrbeti, da pri izločanju gradiva sodeluje oseba, ki je specialist za področje kulturne dediščine, in s tem preprečiti morebiten odpis in izgubo dragocenega gradiva.

4) sodelovanju med institucijami, ki ohranjajo pisno kulturno dediščino;

Pisno kulturno dediščino hranijo arhivi, knjižnice in muzeji. Meja med knjižničnim, arhivskim in muzejskim gradivom ni jasno začrtana, marsikdaj si različni javni zavodi celo delijo iste zapuščine in fonde. Zato bi bilo treba spodbuditi strokovno sodelovanje med temi institucijami, predvsem na področju standardov za popis gradiva.

5) koordinirani promociji pisne kulturne dediščine.

Vzpostaviti je treba sodelovanje med knjižnicami, ki hranijo pisno kulturno dediščino, ter med njimi in drugimi ustanovami (arhivi in muzeji) kulturne dediščine. Še naprej je treba vzdrževati in razvijati portal KAMRA. Koncept celostne predstavitve kulturne dediščine, ki je mogoč le s sodelovanjem arhivov, knjižnic in muzejev, pa prenesti tudi na področje razstavne in založniške dejavnosti.

Ustanoviti bi bilo treba arhiv in muzej slovenske književnosti, ki bi v okviru stalne in tematskih razstav omogočal javnosti ogled redkosti, rokopisov in prvih izdaj literarnih del, ki so temelj naše kulture.

Navedeni viri

Evropska strategija kulturne dediščine za 21. stoletje. (2017). Strasbourg: Odbor ministrov Sveta Evrope. Pridobljeno 15. 11. 2017 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Novice/2017/Strategija_21_SvetEvrope_2017-05-16.pdf

Evropsko leto kulturne dediščine 2018 [prosojnice]. (2017). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 30. 10. 2017 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Fotogalerija/2017/9-september/MK_ELKD_2018_12_9.ppt

Kamra: digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin [podatkovna zbirka]. (2008). Celje: Osrednja knjižnica Celje. Pridobljeno 23. 10. 2017 s spletne strani: <https://www.kamra.si/>

Kodrič-Dačić, E. (2012a). *Knjižnice in kulturna dediščina: problematika strokovnih definicij in aktualnih normativnih rešitev.* Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Center za razvoj knjižnic. Pridobljeno 27. 10. 2017 s spletne strani: http://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/studije/knjižnice_in_kulturna%20dediscina.pdf

Kodrič-Dačić, E. (2012b). Pisna kulturna dediščina v knjižnicah v luči aktualnih predpisov. *Knjižnica*, 56(4), 17–45.

Kopitarjeva zbirka slovanskih kodeksov [podatkovna zbirka]. (B. l.). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 23. 10. 2017 s spletne strani: <http://old.nuk.uni-lj.si/kopitarjevazbirka/>

Memory of the world: general guidelines to safeguard documentary heritage. (2002). Paris: UNESCO. Pridobljeno 15. 11. 2017 s spletne strani: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001256/125637e.pdf>

Nacionalni program za kulturo 2018–2025. (2017). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 15. 11. 2017 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Fotogalerija/2017/8-avgust/NPK_2018-25_za_javno_razpravo.pdf

Navodila za ugotavljanje lastnosti kulturnega spomenika. (2012). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 15. 11. 2017 s spletne strani: <https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2015/Navodila%20za%20ugotavljanje%20lastnosti%20kulturnega%20spomenika.pdf>

Oddelek za domoznanstvo in knjižno dediščino [spletna stran]. (B. l.). Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper. Pridobljeno 23. 10. 2017 s spletne strani: <http://www.kp.sik.si/oddelek-za-domoznanstvo-in-knjizno-dediscino>

Pravilnik o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod. (2007). *Uradni list RS*, št. 90.

Sklep (EU) 2017/864 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 17. maja 2017 o evropskem letu kulturne dediščine (2018). (2017, 20. maj). *Uradni list Evropske unije*, L 131. Pridobljeno 6. 11. 2017 s spletne strani: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d6a1438e-3d20-11e7-a08e-01aa75ed71a1/language-sl/format-PDFA1A>

Slovar slovenskega knjižnega jezika [podatkovna zbirka]. (2014). Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Pridobljeno 23. 10. 2017 s spletne strani: <http://www.fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika>

Slovenska biografija [podatkovna zbirka]. (2013). Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Pridobljeno 23. 10. 2017 s spletne strani: <http://www.slovenska-biografija.si/>

Spletni arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice [podatkovna zbirka]. (2018). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 30. 8. 2018 s spletne strani: <http://arhiv.nuk.uni-lj.si/>

Tiski med NOB [spletna stran]. (B. l.). Novo mesto: Knjižnica Mirana Jarca. Pridobljeno 30. 8. 2018 s spletne strani: <http://www.nm.sik.si/si/zbirke/kajhranimotiskimednob/>

The UNESCO/PERSIST Guidelines for the selection of digital heritage for long-term preservation. (2016). Paris: UNESCO. Pridobljeno 6. 2. 2018 s spletne strani: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/cultural-heritage/documents/persist-content-guidelines-en.pdf>

Videc, A. (ur.). (2017). *Zbornik referatov*. Celje: Osrednja knjižnica Celje.

Zakon o izgradnji univerzitetne knjižnice v Ljubljani. (1994). *Uradni list RS*, št. 70.

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1). (2001). *Uradni list RS*, št. 87/2001, 96/2002 – ZUJIK, 92/2015.

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1). (2008). *Uradni list RS*, št. 16/2008, 123/2008, 8/2011 – ORZVKD39, 90/2012, 111/2013, 32/2016 in 21/18 – ZNOrg.

Zbirka narodnoosvobodilnega tiska (1941–1945). (B. l.). V *SI AS Arhiv Republike Slovenije* [podatkovna zbirka]. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije. Pridobljeno 27. 10. 2017 s spletne strani: <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=27493>

Drugi uporabljeni viri

Knjižnica: osebne knjižnice: njihovi tvorci in usode. (2015). *Knjižnica*, 59(3).

Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo. (2006). Strasbourg: Svet Evrope. Pridobljeno 19. 10. 2017 s spletne strani: http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/199/

Smernice za zajem, dolgotrajno hranjenje in dostop do kulturne dediščine v digitalni obliki. (2013). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 30. 10. 2017 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Zakonodaja/2013/Smernice_za_zajem_dolgotrajno_ohranjanje_in_dostop_do_kulturne_dediscine_v_digitalni_obliki.pdf

Strategija razvoja Digitalne knjižnice Slovenije –dLib.si 2007–2010. (2006). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 30. 10. 2017 s spletne strani: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-EJGC736G>

Strategija trajnega ohranjanja digitalnih virov v Narodni in univerzitetni knjižnici 2012–2020. (2012). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 30. 10. 2017 s spletne strani: https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2015/URN_NBN_SI_DOC-HPEWEXEN.pdf

Eva Kodrič-Dačić

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 1000 Ljubljana
e-pošta: eva.kodric-dacic@nuk.uni-lj.si